

اژدهای زرد در قارهٔ سیاه (بررسی روابط خارجی چین و آفریقا)

نویسنده:

دکتر احمد بخشی

استادیار مرکز مطالعات آفریقا

دانشگاه تربیت مدرس

سرشناسه: بخشی، احمد، ۱۳۵۶
 عنوان و نام پدیدآور: ازدهای زرد در قاره سیاه (بررسی روابط خارجی چین و آفریقا) نویسنده احمد بخشی
 مشخصات نشر: تهران: زیتون سر، ۱۳۹۰
 مشخصات ظاهری: ۲۵۲ ص / جدول و نمایه
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۰۰۰-۶۸-۹
 وضعیت فهرست‌نویسی: قیفا
 یادداشت‌ها: ص ۲۵۲، همچنین به‌صورت ویرنویس
 موضوع: چین، روابط خارجی، آفریقا
 موضوع: آفریقا، روابط خارجی، آسیا
 رده‌بندی کنگره: DS ۵۱۷۲۰ / ۳-۷۱ / ۱۳۹۰
 رده‌بندی دیویی: ۳۳۷/۵۱۰۶
 شماره کتابشناسی ملی: ۶۲۱۱۷۲۲

انتشارات زیتون سبز

ازدهای زرد در قاره سیاه (بررسی روابط خارجی چین و آفریقا)

نویسنده: احمد بخشی

صفحه‌آرا: مهینا صفری

طراح جلد: کورش عنبری

شمارگان: ۱۲۰۰

لیتوگرافی: ماوراء

چاپ: شاد رنگ

ناشر: زیتون سبز

قیمت: ۴۹۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۰۰۰-۶۸-۹

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۰

تهران، خیابان انقلاب، بین ویلا و حافظ، خیابان پورموسی، کوچه پامشاد، پلاک ۲، واحد ۱
 کدپستی: ۱۵۹۹۶۱۷۷۱۱ تلفن: ۲۱-۸۸۹۴۸۸۲۰-۸۸۹۳۲۶۵۲ دورنگار: ۸۸۹۳۲۶۵۲

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۹	پیشگفتار

فصل اول: بررسی سیاست خارجی جمهوری خلق چین

۱۵	مقدمه
۱۶	مؤلفه‌های گفتمان ساز سیاست خارجی جمهوری خلق چین
۱۶	• فرهنگ سیاسی چینی
۱۸	• ایدئولوژی مارکسیسم چینی
۲۰	• شیوه تولید چینی
۲۱	• الزامات و هنجارهای بین‌المللی
۲۳	پیروزی انقلاب و حاکمیت ایدئولوژیک
۲۷	حاکمیت تفکر عمل‌گرایانه

فصل دوم: پیشینه تاریخی روابط چین و قاره آفریقا

۳۹	مقدمه
۴۳	روابط چین و آفریقا پس از انقلاب کمونیستی
۴۶	کنفرانس آسیا - آفریقا (باندونگ)
۵۵	انقلاب فرهنگی و تأثیر آن بر روابط با قاره آفریقا
۵۶	تغییر رویکرد ایدئولوژیک و تأثیر آن بر سیاست خارجی
۶۲	اصول همکاری چین

فصل سوم: اهداف چین از حضور در قاره آفریقا

۶۵	مقدمه
----	-------

اهداف چین از حضور در آفریقا.....	۶۹
• بهره‌برداری سیاسی از آفریقا (شناسایی بین‌المللی و عضویت در سازمان ملل).....	۶۷
• افزایش اعتبار بین‌المللی.....	۷۶
• کاهش فشارها به چین در مورد حقوق بشر.....	۸۰
• استفاده از ابزار نفوذ در سازمان‌های بین‌المللی.....	۸۲
• امنیت انرژی و دسترسی ارزان به منابع نفتی و معدنی.....	۸۳
• به‌دست آوردن جایگاهی مناسب در اقتصاد جهانی.....	۸۶
• رقابت ژئواستراتژیک با غرب.....	۸۷
• بازاری در حال رشد و ارزان برای محصولات چینی.....	۸۸
• اعزام نیروی کار به قاره.....	۹۴
• امنیت.....	۹۶
استراتژی چین در قاره آفریقا.....	۹۶
اهداف قاره آفریقا از روابط با چین.....	۹۸

فصل چهارم: بررسی روابط تجاری چین و قاره آفریقا

مقدمه.....	۱۰۳
چین و تجارت با آفریقا.....	۱۱۵
کمک‌های اقتصادی چین به آفریقا: راهی برای افزایش منافع اقتصادی و سیاسی.....	
.....	۱۱۷
بخشش بدهی.....	۱۳۵
مبادلات تجاری چین - آفریقا.....	۱۳۶
مجمع همکاریهای چین و آفریقا (FOCAC) نقطه عطفی در گسترش روابط.....	۱۴۰
اهداف سومین مجمع همکاریهای چین - آفریقا.....	۱۴۵
اجلاس چهارم: شرم الشيخ (۲۰۰۹).....	۱۴۷
دخالت نیروهای محلی و مناطق چین در روابط تجاری با آفریقا.....	۱۵۱

فصل پنجم: نفت و نقش آن در روابط دو جانبه چین و آفریقا

مقدمه.....	۱۵۵
موضوع نفت و نگاه جدید چین به قاره آفریقا.....	۱۵۷
مطالعه موردی: چین و سودان.....	۱۷۰

واکنش‌ها به حضور چین در سودان.....	۱۷۳
------------------------------------	-----

فصل ششم: ابعاد فرهنگی، بهداشتی و امنیتی روابط چین و قاره آفریقا

مقدمه.....	۱۷۵
بهداشتی و درمانی.....	۱۷۵
فرهنگی و آموزشی.....	۱۷۷
تلاش چین برای آموزش زبان چینی در آفریقا.....	۱۷۷
چین و کمک به برقراری امنیت در قاره آفریقا.....	۱۸۱
فروش تسلیحات چین به آفریقا.....	۱۸۲

فصل هفتم: واکنش به حضور چین در قاره آفریقا

مقدمه.....	۱۸۷
رقابت بر سر نفت.....	۱۸۸
حقوق بشر.....	۱۸۹
استعمار جدید آفریقا توسط چین.....	۱۹۳
ورشکستگی صنایع نوپای آفریقا.....	۱۹۶
تلاش برای سود یک جانبه.....	۱۹۷
بازاری برای فروش تسلیحات.....	۱۹۸
واکنش مثبت دولت‌های آفریقا.....	۲۰۱
دلایل حمایت و استقبال از حضور چین در آفریقا.....	۲۰۵

فصل هشتم: نتیجه‌گیری

چین و آفریقا: از نگاه ایدئولوژیک تا رویکرد عملگرایی.....	۲۰۹
منابع.....	۲۱۷
نمایه.....	۲۴۷

پیشگفتار

ظرفیت‌های بالقوه قاره آفریقا، سبب شده تا تلاش قدرت‌های جهانی و منطقه‌ای برای توسعه روابط با این قاره روز به روز افزایش یابد. قاره سیاه به دلیل جنگ‌های داخلی و سیاست‌های استعمارگرانه قدرت‌های بزرگ، همواره با فقدان توسعه اقتصادی، سیاسی و فرهنگی مواجه بوده است. این قاره، علی‌رغم وجود ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های فراوان، هم اکنون در فقر و بحران‌های عدیده‌ای به سر می‌برد. ظرفیت‌های اقتصادی، طبیعی و همگرایی سیاسی آفریقا در سال‌های اخیر؛ بسیاری از کشورها از جمله قدرت‌های بزرگ را متوجه خود ساخته است. در کنار سایر بازیگران جهانی، چین از جمله کشورهایی است که با رویکردی نو و همه جانبه به قاره آفریقا روی آورده است. سیاستگذاران چینی، معتقدند که دوران تغییر کرده و در پکن پراگماتیسم بر گفتمان‌های ایدئولوژیک پیشی گرفته است. این کشور، قصد دارد به قدرت برتر در قاره آفریقا تبدیل شود. این موضوع به خوبی از رفتار دولتمردان چینی در قبال کشورهای آفریقایی مشخص می‌شود. نفوذ اخیر چین در آفریقا، به طور قابل ملاحظه‌ای، ریشه در قدرت اقتصادی و سیاست خارجی نهادینه شده داشته که به شکل عمده‌ای، سعی در گسترش حضور در سراسر دنیا دارد. پکن سعی داشته که از طریق ابزارهای دیپلماتیک، محرک‌ها و مساعدت‌های مالی، مشارکت نظامی و شرکت در نیروهای حافظ صلح، رویکردی همه جانبه، در مورد آفریقا اتخاذ

نموده تا از این طریق، همسو با نیروهای غربی، بتواند موقعیت خود را برای مدت طولانی، تثبیت نماید. از دیدگاه چین، ارتباط این کشور با آفریقا، وضعیت ایده‌آلی داشته و سبب شده تا ضمن ایجاد بازاری برای کالاهای چینی، سبب افزایش سرمایه‌گذاری‌ها و دسترسی گسترده به منابع زیاد گردد. از بعد سیاست خارجی، رفتار این کشور به گونه‌ای بوده که سعی دارد روابط نزدیکتری با آفریقا و رهبران آن، برقرار نماید و آفریقا هم ضمن استقبال از این روند، سعی نموده تا شرایط حضور همه جانبه پکن را فراهم نماید.

تا اواسط دهه ۱۹۷۰، روابط دو جانبه، عمدتاً در جهت بنای همبستگی میان طرفین، که هر دو به یک جهان، (جهان کشورهای در حال توسعه) تعلق داشتند، متمرکز بود. حضور چینی‌ها در آفریقا منحصر به تکنیسین‌هایی می‌شد که برای یاری به کشورهای برادر تازه استقلال یافته از استعمار، به آنجا می‌رفتند. پانزده هزار پزشک و بیست و یک هزار مهندس کشاورزی به کشورهای جهان سوم، اعزام شده بودند که در واقع تبدیل به پشت جبهه‌ی جنگ سرد شده بود. در این دوره، چین، به عنوان کشوری ضدامپریالیست و وزنه‌ای در مقابل توازن قوای غرب، سرزمین‌های دور مانده از دسترس ایالات متحده و اتحاد شوروی را تحت نفوذ خود قرار می‌داد. چینی‌ها جسورانه‌ترین پروژه‌ها (مانند احداث خط آهن «تانزام» که تانزانیا را به زامبیا متصل می‌کند) را دنبال می‌کردند - این خط آهن دارای ۱۸۶۰ کیلومتر بود و کار ساخت آن از ۱۹۶۷ تا ۱۹۷۵ طول کشید. حدود ۷۰۰ میلیون دلار برای چین هزینه در بر داشت و ۱۵۰۰۰ کارگر چینی در این پروژه مشغول به کار شدند.^۱ این پروژه به عنوان نماد همکاری‌های چین-آفریقا محسوب می‌شود و عده‌ای معتقدند که انجام این کار در آن زمان توسط چینی‌ها، نه تنها دارای اهداف اقتصادی، بلکه دارای

۱- Piet Konings, "China and Africa: Building a Strategic Partnership", *Journal of Developing Societies* 23, 3 (2007): 341-367, p. 347.

اهداف سیاسی و در راستای حمایت از کشورهای خط مقدم بود.^۱ به طوری که، این فعالیت و هزینه، نشان از مقاومت ایدئولوژی چین در مقابل واشنگتن و مسکو در زمان رقابت جنگ سرد داشت.^۲

چینی‌ها؛ علاوه بر این، معاهدات همکاری‌های نظامی با دوستان ایدئولوژیک در شرق آفریقا (اتیوپی، اوگاندا، تانزانیا، زامبیا و...) و کشورهای غیر متعهد امضا کردند. از سال ۱۹۵۵ تا ۱۹۷۷، چین معادل ۱۴۲ میلیون دلار وسایل و ابزار نظامی به آفریقا فروخت. به همین ترتیب دانشگاه‌های خود را نیز به روی آن‌ها گشود. پانزده هزار دانشجوی آفریقایی پس از دوران استقلال تا پایان جنگ سرد به این دانشگاه‌ها راه یافت‌اند. در دهه ۱۹۸۰، در حالی که کشورهای شمال و اتحاد جماهیر شوروی پای خود را از آفریقا بیرون می‌کشیدند و کمک‌های اقتصادی غرب برای توسعه به نصف کاهش یافته بود، پکن رابطه‌ها را حفظ کرد و با دست کشیدن از صدور انقلاب و کاهش بعد ایدئولوژیک در سیاست خارجی، همت خود را متوجه گسترش تجارت و سرمایه‌گذاری‌های خارجی نمود، اما هنوز تعارضات فروکش نکرده بود که حادثه میدان تیان‌آن‌من و بحران ناشی از آن و موضع‌گیری کشورهای غربی، فضا را برای حضور چین در این قاره سنگین کرد. پس از جنگ سرد و نیاز روز افزون به انرژی، تلاش برای ایجاد جبهه سیاسی در مقابل غرب و تایوان و تجربه میدان تیان‌آن‌من، باعث گردید تا این کشور، رویکردی جدید نسبت به قاره آفریقا اتخاذ نماید. در نتیجه این سیاست، حجم مبادلات سیاسی و تجاری به این قاره افزایش یافت و این کشور شروع به زیر ساخت‌هایی برای نهادینه کردن روابط کرد که مجمع همکاری‌های چین-آفریقا را می‌توان از مهم‌ترین آن‌ها ذکر کرد. پس از سال ۱۹۹۳ و نیاز به واردات نفت از خارج و با توجه به آسیب‌پذیری منطقه خاورمیانه و تنوع‌بخشی به منابع

1- paul Tiyambe Zeleza, *Encyclopedia of Twentieth Century African History*, Rutledge, 2003, p. 568

2- Howard W. French, "The Next Empire", *The Atlantic*, May 2010, p.2. at: www.theatlantic.com

وارداتی، این کشور؛ قاره آفریقا را مهم‌ترین گزینه در نظر گرفت و در این راستا سرمایه‌گذاری‌های زیادی در کشورهای نفت‌خیز از جمله سودان، نیجریه و آنگولا انجام داد. رشد اقتصادی کشور چین و تبدیل این کشور به مرکز تولید محصولات و نیاز به بازاری برای فروش محصولات از یک طرف و نیاز به تامین مواد اولیه صنعت چین و همچنین جمعیت زیاد این کشور، باعث گردید تا چین رویکردی جدید به این قاره داشته باشد و در کنار بلوک سیاسی قابل اعتماد در مقابل غرب و تایوان به بازاری برای فروش محصولات چینی و تامین کننده مواد اولیه و ارزهای صنایع و مکانی برای نیروی کار چین باشد.

هم اکنون موارد زیر در روابط چین و آفریقا مدنظر است: ۱- وابستگی متقابل چین و آفریقا در عصر جهانی شدن ۲- توسعه مشترک و استراتژی برد-برد ۳- استفاده از مدل چینی توسعه ۴- همزیستی مسالمت‌آمیز و تاریخی دو منطقه ۵- کمک‌های توسعه‌ای چین به این قاره ۶- مشارکت چین در تامین نیروهای صلح‌بان سازمان ملل در منازعات آفریقا ۷- گسترش همکاری‌های جنوب- جنوب و...^۱ اما حضور چین در آفریقا، واکنش‌هایی را از سوی بعضی از کشورهای قاره آفریقا و غرب برانگیخته است، به طوری که آنان از چین به عنوان تهدید و استعمار جدید یاد می‌کنند و معتقدند که حضور و کمک‌های این کشور فاقد ملاحظات بشر دوستانه و تنها در راستای منافع چین می‌باشد، این در حالی است که مقامات چینی از منافع متقابل، برابر و عدم دخالت در امور داخلی کشورها یاد می‌کنند، امری که خوشایند بسیاری از کشورهای آفریقایی نیز می‌باشد.

در پایان، لازم است تا از تمام نویسندگان کتاب‌ها و مقاله‌هایی که در طول این مدت مطالعه کرده‌ام، تشکر نمایم. این کار، به یک معنا، حاصل تلاش تمام نویسندگانی است که نام آن‌ها در بخش منابع آورده شده است. لازم است تشکر خود را از آقای دکتر مهدی پورطاهری، آقای مجید پیوندی و سرکار خانم

۱ - Chris Melville, Olly Owen, China and Africa: A New Era of South-South Cooperation, In: http://www.opendemocracy.net/globalization-GS/south_2658.jsp

محمدی (همکاران مرکز مطالعات آفریقا) که در طول مدت تألیف این کتاب زحمات زیادی را متحمل شده‌اند، اعلام نمایم. از مدیر محترم مؤسسه فرهنگی و هنری زیتون سبز جناب آقای نیکنام حسینی‌پور و همکاران آن مؤسسه که زحمت چاپ کتاب حاضر را به عهده گرفتند، تشکر و قدردانی می‌نمایم. همچنین از آقای کورش عنبری که طراحی جلد را عهده‌دار بودند تشکر می‌نمایم.

این کتاب را به همسر و دختر عزیزم که اوقات با آنان بودن را صرف تألیف آن نمودم، تقدیم می‌نمایم. امید است، چاپ این کتاب که برای آشنایی با فعالیت جمهوری خلق چین در قاره آفریقا به رشته تحریر درآمده است، گامی کوچک در راستای پر کردن خلا موجود در ادبیات مربوط به قاره آفریقا در کشور باشد.

تهران

بهار ۱۳۹۰